

3.4. Особливості соціальної роботи у Скандинавських країнах в умовах глобалізації

Для кожного з етапів цивілізаційного розвитку суспільства існують конкретні характеристики будь-яких соціокультурних явищ, які розкривають якісну специфіку матеріальної, духовної, соціальної, політичної історії життя країни або декількох країн. Це положення стосується і Скандинавських країн, а в них – такого сучасного феномену як соціальна робота. Соціальна робота – динамічне соціальне явище, яке під впливом комплексу чинників змінювалося впродовж віків суспільного цивілізаційного поступу. У Швеції, Норвегії, Данії вона має свої історичні корені, особливості становлення, розвитку та сучасного функціонування, характеризується також спільними, об'єктивно зумовленими тенденціями в динаміці цього соціального явища.

Зробимо короткий історичний екскурс у становлення й розвиток соціальної роботи в Скандинавських країнах. Аналізуючи історичні витоки соціальної роботи, Л. Димитрова зазначає: «Кожне покоління вирішує проблеми допомоги бідним, хворим, самотнім. У людській історії простежуються певні етапи розвитку соціальної роботи, які змінюються залежно від зміни навколишнього середовища»²⁴⁸.

Характеризуючи історію Норвегії, К. Гелле підкреслює, що в середньовічному суспільстві індивід у розв'язанні життєвих проблем міг покладатися тільки на себе. Люди не відчували турботи держави. Церква відігравала більшу роль, ніж королівська влада. Окрім суто релігійних функцій, вона виконувала багато соціальних завдань, передовсім виявляючи турботу про бідних, хворих та немічних. Це відбувалося за допомогою спеціального податку на бідних, подаянь, будівництва шпиталів, догляду за хворими та утримання в

²⁴⁸ Соціальна робота : в 3 ч. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – Ч. 1 : Основи соціальної роботи / Н. Б. Бондаренко, І. М. Грига, Н. В. Кабаченко та ін.; за ред. Т. Семигіної та І. Григи. – 2004. – С. 34

церковних притулках тих, хто цього потребував. Церква займалася також просвітою народу, створюючи школи при соборах і монастирях²⁴⁹.

Поступово обов'язки надання допомоги тим, хто її потребував, щоразу більше покладалися на державу. Наприклад, у Данії до початку XVIII ст. турбота про бідних зводилася до дозволу їм просити подаяння. Цим міг користуватися лише той, хто став бідним не зі своєї вини, а внаслідок хвороби, старості, інвалідності. У 1708 р. прийнятим указом повністю заборонялося жебрацтво. Усі жебраки поділялися на три категорії: 1) ті, хто зовсім не міг прогодуватися власною працею; 2) діти-сироти; 3) ті, хто лише частково міг себе забезпечити²⁵⁰. На практиці в сільських приходах кожний із прихожан почергово брав на себе турботу про бідних, даючи їм якийсь одяг і що-небудь для обігріву. У містах вияв бідних і добровільний збір засобів для них входили до компетенції інспекцій у справах бідних. Згодом був прийнятий указ, за яким нужденні, що були здатні виконувати хоча яку-небудь роботу, скеровувалися в створені в багатьох місцях «робітничі будинки». З 1803 р. у кожному приході організовувалася комісія зі справ нужденних, яку очолював пастор. Допомогати йому мали декілька авторитетних селян, які регулярно з'ясовували потреби місцевих бідняків і можливості розподілу засобів допомоги. Гроші в комісію збиралися за рахунок добродійних пожертвувань, а коли їх було недостатньо, то – з усіх громадян²⁵¹.

У Норвегії між 1741 р. і 1790 р. кожна громада намагалася боротися з бідністю. Кожна парафія створювала свою раду представників із селянства, які мали відповідний вплив на адміністрацію. Місцеве самоврядування проіснувало до 1837 р. як установа для залагодження окремих індивідуальних вимог. У 1741 р. у Норвегії виданий декрет про забезпечення бідних в окрузі Алергюс²⁵².

У Швеції в середині XVIII ст. почали зміцнюватися такі два напрями форм допомоги нужденним: турбота про хворих і допомога бідним. Важливим

²⁴⁹ Гелле К. Історія Норвегії; [пер. з норв. Н. Іванчук, І. Сабор, М. Красавіна] / К. Гелле, С. Дюрвік, Р. Даніельсон. – Львів : Літопис, 2001. – С. 63.

²⁵⁰ История Дании; [пер. с дат.] / Палудан Х., Расмуссен К., Бондеруп Г. и др. – М. : Издательство «Весь мир», 2007. – С. 268.

²⁵¹ Там само. – С. 269.

²⁵² История Норвегии / отв. ред. А. Кан. – М. : Наука, 1980. – С.142.

рішенням уряду країни у 1847 р. було проголошення програми з допомоги бідним. У Законі «Про допомогу бідним» зазначалося, що кожне місто й кожна парафія зобов'язані годувати своїх бідних. Муніципальні реформи 1862 р. визнали допомогу бідним муніципальним об'єктом, а у 1866 р. у Стокгольмі відкрився «Союз відкритого благодійництва», основним завданням якого була допомога безробітним. Ці заходи відтворювали загальноєвропейську тенденцію, за якою в Європі розширювалися й урізноманітнювалися форми допомоги бідним, зміцнювалося поєднання державних і недержавних видів і напрямів опіки, що стало особливо характерним наприкінці XIX ст. У цей період відбувався історичний процес трансформації благодійності, зміцнення її статусу на суспільному та державному рівнях, створення більш чітких організаційних форм²⁵³.

У ході історичного розвитку (наприкінці XIX – поч. XX ст.) соціальна робота із благодійної діяльності поступово перетворилася на системну, організовану фахову діяльність. У ній почало діяти чимало спеціальних служб соціальної роботи (державних, приватних, громадських, релігійних), що сприяли розв'язанню наявних у житті людей різних проблем, які, на думку І. Миговича, були спричинені поганими взаємостосунками з оточенням, несприятливими умовами праці, погіршенням здоров'я, конфліктами у сім'ї, економічними труднощами, віковими змінами, фізичними особливостями, катастрофами природного та соціального походження²⁵⁴. За визнанням Т. Ганслі, важливу роль у розвитку соціальних служб у європейських країнах та збільшенню до них уваги відіграла друга половина XX ст. У поняттєвому апараті посіли чільне місце терміни «громадські служби», «соціальні служби», «персональні служби» та ін. Т. Ганслі²⁵⁵ наголошував на існуванні багатьох чинників, які сприяли цьому процесу: бідність, необхідність забезпечення трудової зайнятості населення,

²⁵³ Вейбулль Й. Коротка історія Швеції / Й. Вейбулль. – Стокгольм : Шведський інститут, 1998. – 163 с.

²⁵⁴ Мигович І. І. Теоретичні засади соціальної роботи : [навч. посіб.] / І. Мигович. – Ужгород : Говерла, 2007. – С.90.

²⁵⁵ Ганслі Т. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки; [пер. з англ. О. Перепадя] / Т. Ганслі. – К. : Основи, 1995. – 237 с.

недбале та жорстоке ставлення до дітей, злочини, жертви катастроф, ненормальна або деструктивна поведінка, заміщення функцій сім'ї, утримання від шкідливої та заохочення бажаної поведінки. Він розкривав різні цільові, організаційно-змістові та методичні аспекти діяльності соціальних служб.

Історичні аспекти розвитку соціальної роботи та соціальних служб у країнах Скандинавії є предметом вивчення багатьох дослідників і дослідницьких проєктів. В аналітичних матеріалах одного із таких досліджень, виконаного науковцями Данії, Норвегії, Швеції, Фінляндії констатувалося, що зародження соціальних служб у Скандинавії відбулося у другій половині XIX ст. Першопричиною відкриття служб було поширення бідності, особливо серед селян, які шукали колективних форм захисту на місцевому рівні. Упродовж останньої декади XIX ст. заклади для бідних поступово трансформувалися у будинки догляду за слабкими, хворими людьми похилого віку. У Данії у 80-х роках XIX ст. функціонувало 300 будинків такого типу, у Швеції ідеї створення таких установ розвинулися у 20-х роках XX ст. Поступово, завдяки зусиллям місцевих громад цих країн, їхня діяльність розширювалася. У Швеції в таких будинках (1950 р.) проживало до 32000 громадян у віці 65 років і старше, у Норвегії – 5%. На початку 50-х рр. XX ст. у названих країнах служби соціального догляду людей похилого віку почали діяти як служби допомоги на дому з наданням необхідних субсидій. Дитячі заклади денного догляду склалися з денних ясел і дитячих садків²⁵⁶.

Значне зростання впливу соціальних служб у країнах Скандинавії відбулося у 60-х роках XX ст., збільшувався кількісний склад працівників соціальних служб, їхня діяльність професіоналізувалась. Уряд посилив субсидування системи соціальних служб, зросла роль служб надання допомоги на дому. Вони були зобов'язані підтримувати домашній догляд людей похилого віку, осіб з особливими потребами та хворих. Це призвело до уповільнення зростання кількості будинків опіки. Скандинавські країни тримали першість з-поміж

²⁵⁶ Логвиненко Т. О. Організація роботи сімейних центрів у Скандинавських країнах / Т. О. Логвиненко // *Teoria i praktyka - znaczenie badań naukowych* : зб. наук. праць. – Ч. 3/2. – Люблін, 2013. – С. 28 – 32.

європейських держав щодо зменшення ліжок-місць у закладах для німічних людей похилого віку. Водночас були підвищені стандарти життя людей, яких доглядали на дому та їхніх близьких родичів. У названі роки система соціальної роботи вдосконалювалася на принципах побудови більш гуманного суспільства, реалізації громадянських прав і свобод. Особливо це виявилось у діяльності служб догляду за дітьми, хворими, людьми похилого віку та неповносправними. Водночас зі зростанням ролі жінок на ринку праці в різних видах трудової діяльності та органах влади розвивалися служби денної опіки дітей, захисту жінок-матерів. Соціальні служби з догляду стали доступними, універсальними²⁵⁷.

Отже, у ХХ ст. сформувалася певна модель соціальних служб, характерна для Скандинавських країн.

Сучасна соціальна робота у Швеції, Норвегії, Данії має багато спільних ознак, що зумовлені спорідненістю історичного розвитку та, головню, належністю до «держав загального добробуту». Аналіз наукових джерел, і безпосереднє ознайомлення із соціальною роботою у Швеції дає можливість зробити висновок, що вона в цій країні здійснюється згідно з чинним законодавством. Основоположну роль відіграє Закон «Про соціальні служби», який був прийнятий у 1982 р. У наступні роки з метою вдосконалення та більшої відповідності вимогам життя Закон декілька разів переглядався, позбуваючись застарілих положень, оновлюючись і доповнюючись. Однак, водночас незмінними залишалися цілі та фундаментальні, демократичні принципи діяльності соціальних служб²⁵⁸. Згідно із Законом, за різні напрями соціальної роботи передбачена відповідальність певних міністерств. Вирішальну роль у повсякденній реалізації завдань соціальної роботи, її різнобічному спрямуванні та змісті відіграють органи місцевої влади (муніципалітети, ради), які здійснюють переважно фінансування (із деякими дотаціями з загальнодержавного бюджету) діяльності соціальних служб. У кожному з муніципалітетів за соціальне

²⁵⁷ Family centre in Nordic countries – a meeting point for children and families / A. Thyraug, F. Adolfsen, J. Ahnquist. – Copenhagen : Nordic Council Ministers, 2012. – 122 p. – P. 68.

²⁵⁸ Social Services Act 1981:5. – Stockholm : Ministry of Health and Social Affairs, 1981. – 26 p. – P. 18.

обслуговування відповідає комітет соціальної допомоги, який вибудовує свою діяльність у межах повноважень, наданих йому чинним законодавством. Закон встановлює відповідальність муніципальної влади за забезпечення гарантованої підтримки і допомоги всім жителям муніципалітету, які цього потребують. Важливим у Законі є положення, яким наголошується, що допомога має бути високої якості та здійснюватися групою фахівців із відповідною підготовкою та досвідом. Якщо рівень допомоги (якість послуг, лікування, поводження з клієнтом і ін.) не задовольняє особу, вона має право звертатися до представників влади місцевого муніципалітету або контролювальних органів, окружного адміністративного управління (департаменту, ради) з відповідною заявою. Шведський парламент прийняв рішення, що фінансова допомога (або соціальна безпека) може враховувати необхідність витрат на їжу, одяг і взуття, ігри та дозвілля (відпочинок), здоров'я та гігієнічні потреби, оплату телефону, телевізійну ліцензію, щоденні газети, товари широкого вжитку. Фінансова підтримка також передбачає покриття обґрунтованих витрат на житло, електроенергію, проїзд на місце праці, домашнє страхування тощо. Кожного року уряд встановлює офіційний рівень цих витрат, які застосовуються у всій країні; планує, на які кошти має право сім'я відповідно до національного стандарту. Якщо виникають спеціальні потреби, то соціальними службами ці суми можуть збільшуватися (наприклад, потреби медичного характеру) або, навпаки, зменшуватись²⁵⁹. У Законі визначаються групи людей, яким може надаватися допомога, а саме: діти і підлітки (молодь); люди з наркотичною й алкогольною залежністю; перестарілі громадяни; особи з функціональними обмеженнями; ті, хто доглядає за родичами; жертви злочинів. У кожному муніципалітеті діють різні соціальні служби, які планують свою діяльність, застосовуючи відповідні форми та засоби соціальної роботи. До державних соціальних служб входять: муніципальні служби догляду за дітьми віком від 1 до 6 років; муніципальні служби догляду за дітьми шкільного віку; служби допомоги вдома для людей похилого віку та людей із функціональними обмеженнями; спеціальне житло для

²⁵⁹ Social Services in Sweden – an overview 2003. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.sos.se/FULLTEXT/111/2003-111-1/Summary.htm>. – Title from the screen.

людей похилого віку – трудові будинки; спеціалізовані стаціонарні заклади для людей похилого віку; транспортні служби для людей похилого віку та людей із функціональними обмеженнями; служби для людей із проблемами психічного здоров'я; молодіжні консультації; родинні консультації, зокрема з правових питань; консультаційні та лікувальні служби для людей із різними видами узалежнень²⁶⁰. У країні діє розгалужена мережа спеціалізованих закладів соціального обслуговування. До відносно самостійних належать: кризові центри для чоловіків; кризові центри для жінок; молодіжні центри переборення кризи; притулки для підлітків. Заклади, об'єднані в єдину службу, – це наркологічні служби, А-клініки, станції допомоги неповнолітнім, витверезники, інтернати-лікарні, інтернати-гуртожитки, опорні пункти-квартири, диспансери та ін. Активну участь у наданні соціальної допомоги населенню бере поштова служба, що пов'язано з особливостями заселення цієї доволі великої за площею країни. Сільські листоноші, пересуваючись закріпленими за ними ділянками на автомашинах, здійснюють роль з'єднувальної ланки між населенням і соціальними службами. Вони, виконуючи свої службові обов'язки та зустрічаючись із людьми, дізнаються про проблеми в їхньому житті, повідомляють про це соціальні служби, надають певні види соціальних послуг (якщо укладена відповідна угода між муніципалітетом і поштовим відділенням)²⁶¹.

Чимала увага законодавством Швеції приділяється соціальному захисту дітей та молоді. На розв'язання цієї важливої проблеми спрямовується Закон «Про соціальні служби» й Закон «Про захист молодих людей». Швецію у світі називають вітриною зразкового ставлення до дітей, яких у ній проживає приблизно 2 млн. На першому місці при цьому – безпека дітей. За добробутом дитини пильно стежать сотні громадських організацій, тисячі соціальних працівників. Вони контролюють, щоби діти почувалися комфортно не лише в

²⁶⁰ Семигіна Т. В. Соціальна політика : історія та сучасний розвиток / Т. В. Семигіна. – К. : Агентство України, 2008. – С.111.

²⁶¹ Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах : навчальний посібник / С. О. Кубіцький. – К. : ДАКККіМ, 2009. – 298 с. – С. 186.

навчальних закладах, а і вдома в рідних стінах. Якщо соціальним службам стає відомо, що дитині загрожує певний вид небезпеки, то вони оцінюють потребу в застосуванні необхідних запобіжних заходів. Комітет соціального добробуту в муніципалітеті звертає увагу на дітей, які зазнають жорстокості або приниження в поведженні з ними. Діти та підлітки можуть бути примусово взяті під опіку на виконання рішення адміністративної ради, а також влаштовані в прийомні сім'ї²⁶².

Піклування про дітей яскраво виявляється в організації виховання дітей у дитячих садках, яких у країні дуже багато. За розмірами садочки невеликі, але їх є достатня кількість у кожному населеному пункті. На одного педагога в середньому припадає чотири вихованці віком 1-3 років і не більше семи – у віці 3-5 років. Робота з дітьми дуже індивідуалізована, враховуються побажання батьків, що стосуються харчування дітей, їхнього дозвілля, сну. Соціальні служби також беруть участь у розв'язанні специфічних питань: підтвердження батьківства дітей, які народилися в батьків, що не є одруженими; опіка дітей батьками, які розлучилися; дослідження домашніх умов для проживання в сім'ях, де батьки прагнуть прийняти на виховання дитину з-за кордону тощо²⁶³.

Швеція є однією з тих держав, які ратифікували Конвенцію про права людей з обмеженими можливостями (особливими потребами). Політика щодо неповносправних є міжсекторальною, стосується різних напрямів суспільної діяльності (освіти, працевлаштування, медичної допомоги тощо). Таким особам надається індивідуальна допомога, застосовуються спеціальні допоміжні технології й у разі потреби – забезпечується транспортом і супроводом тощо.

У складі соціальних служб умовно можна виділити три основні групи фахівців: 1) соціальні працівники, які доглядають хворих та інвалідів, і працюють здебільшого у медичних закладах; 2) соціальні педагоги; 3) соціальні працівники (патронаж), які представляють розгалужену мережу соціальних фахівців різноманітного спрямування. Проілюструємо деякі особливості соціальної роботи

²⁶² Eydal B. G. Social work and Nordic welfare policies for children – present challenges in the light of the past / B. G. Eydal, M. Mirja // *European Journal of Social Work*. – 2006. – Vol.9. – № 3. – P. 305 – 322.

²⁶³ Family centre in Nordic countries – a meeting point for children and families / A. Thyraug, F. Adolfsen, J. Ahnquist. – Copenhagen : Nordic Council Ministers, 2012. – 122 p. – P. 98.

локального рівня на прикладі столиці Швеції – Стокгольма, який розкриває дослідник С. Мельник²⁶⁴. Адміністративно м. Стокгольм має 14 районів, органами місцевої влади в них є адміністрації й ради. Вони відповідають за такі напрями державного функціонування: розроблення та реалізацію рекреаційних програм для дітей і молоді; діяльність дошкільних закладів; надання соціальних послуг і соціального забезпечення (соціальні пільги та допомога, підтримка та догляд за дітьми, молоддю та дорослими, консультації із сімейного права та ін.); догляд людей похилого віку та немічних перестарілих; діяльність служб щодо приймання біженців тощо. Районні міські адміністрації в здійсненні соціальної роботи керуються Законами «Про соціальні послуги», «Про підтримку та обслуговування окремих категорій громадян з обмеженими можливостями» та ін. Адміністрація взаємодіє й надає фінансову допомогу 150 громадським недержавним організаціям, які сприяють розв'язанню проблем бездомності, сирітства, підтримки осіб, які раніше зловживали наркотиками, алкоголем, а також тим, які мають обмежені матеріальні можливості тощо²⁶⁵.

Важливим напрямом роботи соціальних служб Стокгольма є турбота про дітей та здоровий клімат у сім'ях з дітьми. Міські служби надають послуги з догляду за дошкільнятами для батьків, які працюють чи навчаються, або у випадках, коли існують індивідуальні потреби в такому догляді. Види цих послуг різні, і батьки мають право вибору, серед них: няні вдома, дитячі садки, часткове шкільне навчання, школи продовженого дня. Соціальні служби допомоги сім'ям із дітьми взаємодіють із центрами турботи про матерів і дітей, надаючи консультативну допомогу молоді й майбутнім батькам. Підтримка батьків здійснюється в різних формах: функціонування груп сприяння самотнім та неповнолітнім матерям; реалізація програм навчання батьків у допологових і післяпологових клініках; розв'язання питань та окремих проблем сімейних взаємовідносин у центрах консультаційної допомоги сім'ям; діяльність групових центрів для місцевих іммігрантських груп, у яких можна одержати консультації та

²⁶⁴ Мельник С. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування / С. Мельник // Соціальна політика. – 2008. – № 9. – С. 114 – 126.

²⁶⁵ Мельник С. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування / С. Мельник // Соціальна політика. – 2008. – № 9. – С. 115 – 116.

допомогу з питань проживання й роботи в новому суспільстві, у здійсненні догляду за дітьми; організація сімей підтримки, які доглядають дітей, а батькові чи матері надається певна короткотермінова відпустка²⁶⁶. Чимало турботи через соціальну роботу отримують у столиці Швеції й люди похилого віку, особи з обмеженими можливостями. Характерною особливістю є те, що соціальні служби, які доглядають за перестарілими громадянами, надають їм можливість вибору: або отримувати допомогу в домашніх умовах, або в спеціальному місці проживання, де будуть задовольнятися їхні потреби. Приблизно 15% жителів Стокгольма мають більше ніж 65 років, кожний п'ятий із них одержує щоденну допомогу соціальних служб (готування їжі, прибирання приміщення, закупівля продуктів і ін.), кожен десятий житель столиці перебуває в спеціальних закладах для людей похилого віку, де за бажанням має окрему кімнату, фінансово відшкодовує свій догляд та харчування²⁶⁷.

Прогресивною є соціальна робота з людьми, що мають обмежені можливості. Відзначимо такі особливості гуманістичного та демократичного ставлення до осіб з особливими потребами в Стокгольмі, як забезпечення міської комунікаційної доступності. Вона полягає в тому, що в столиці реалізовується завдання: зробити так, щоби кожен її комунікаційний об'єкт (вулиця, будівля, парк, одиниця міського транспорту, водоймище і т. д.) були доступними для всіх жителів – маленьких дітей, людей похилого віку, осіб з обмеженими можливостями тощо. Міська програма нової соціальної урбанізованої інфраструктури складається з 10 позицій. Внаслідок її впровадження в життя в Стокгольмі скрізь обладнано спеціальні ескалатори, які дають змогу інвалідам на візках і з іншими пристосуваннями відвідувати крамниці, стадіони, музеї, ресторани тощо. Для водіїв з обмеженими можливостями обладнані спеціальні автостоянки. У міському транспорті передбачені спеціальні сидячі місця з полегшеним доступом, встановлено понад 10 тисяч світлофорів для незрячих та багато іншого, що

²⁶⁶ Там само. – С.123.

²⁶⁷ Мельник С. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування / С. Мельник // Соціальна політика. – 2008. – № 9. – С.120.

розширює можливості життєдіяльності людей²⁶⁸. Такі приклади соціальної роботи – вияв справжньої турботи урядів Скандинавських країн про добробут своїх громадян, забезпечення їхніх життєвих потреб і прав та принципу гуманності у людських взаєминах.

Соціальна служба виконує і таку функцію, як скерування дитини в прийомну сім'ю. Залежно від різних обставин, перебування дитини в прийомній сім'ї може бути тимчасовим або постійним. До розв'язання цих питань також долучається суд. Прийомні сім'ї ретельно відбираються й постійно контролюються²⁶⁹.

У Норвегії соціальна робота має багато спільного зі шведською системою, що зумовлено реалізацією в цих країнах принципів загального добробуту. Вона здійснюється на державному, регіональному та муніципальному рівнях: на державному – важливу роль у соціальному обслуговуванні відіграє Акт національного страхування (1966 р.), ухвалений Міністерством здоров'я та соціальних справ. Регіональні адміністрації несуть відповідальність за охорону здоров'я та організацію роботи відповідних установ, здійснення ними необхідних послуг: профілактична робота серед дітей, вакцинація – у медичних центрах, центрах здоров'я; громадське харчування в школах, фізіотерапія, надомні служби (для людей похилого віку та з фізичними вадами)²⁷⁰. Кожен муніципалітет має соціальні служби, які надають населенню широкий спектр послуг. Соціальний захист за Актом 1964 р. передбачає надання соціально-економічної допомоги тим, у кого немає права на виплати, пенсію за схемою національного страхування, хто нездатний підтримувати своє існування. Важливими у діяльності муніципалітетів, як зазначає Є. Новак, є відділи служб захисту дітей, що здійснюють основні профілактичні заходи та захисні заходи в сім'ях²⁷¹. Мета основних профілактичних заходів – поліпшення життєвих умов дітей. Це реалізується унаслідок громадської діяльності, відкриття дитячих майданчиків, дитячих садків,

²⁶⁸ Там само. – С.119.

²⁶⁹ Montesino N. Social Integration and New Realities in the Swedish Welfare Society / N. Montesino // Social Work and Society. – 2010. – Volume 8. – № 1. – P. 94 – 103.

²⁷⁰ Norwegian legislation [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ub.uio.no/cgi-bin/ujur/ulov/sok.cgi?type=LOV>. – Title from the screen.

²⁷¹ Социальная работа за рубежом : учебн. пособ. / Е. С. Новак, Е. Г. Лозовская, М. А. Кузнецова / под. общ. ред. Е. С. Новак. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2001. – С. 35.

розв'язання транспортних проблем. Основне завдання соціального захисту дітей – дати дітям (до 18 р.), які живуть у шкідливих і небезпечних для здоров'я умовах, необхідну допомогу та захист. Це проявляється в нагляді, підтримці та наданні порад сім'ї, економічній підтримці, допомозі у вирішенні існуючих шкільних проблем або забезпеченні дітей місцями в яслах чи дитячих садках, щоби батьки могли дати дітям необхідне виховання. Існує й така практика соціальної роботи: якщо батьки не здатні турбуватися про своїх дітей та здійснювати необхідне виховання, відділ із захисту дітей бере на себе відповідальність за їхній захист, виховання та здійснює влаштування в прийомні сім'ї або дитячі будинки. Здебільшого ці заходи мають тимчасовий характер; якщо ситуація змінюється й набуває позитивних ознак дитина може повернутися в сім'ю. Існують різні види закладів, призначені для цієї мети: будинки матері й дитини, молодіжні будинки, сімейні будинки, заклади для наркоманів та ін.

Крім названих, існують й інші соціальні служби: волонтерські центри, завдання яких полягає в налагодженні зв'язків із людьми, що прагнуть допомоги, і тими, хто її потребує; служби, що працюють із конфліктуючими сторонами, що ведуть обговорення умов громадянського контракту між правопорушником і тим, хто постраждав; молодіжні клуби, які організують діяльність молоді (10 – 16 р.) з метою запобігання злочинності та вживання наркотиків; притулки для жінок, які потерпають від насилля в сім'ях; центри для біженців (тимчасові притулки, що спрямовані на надання соціальної допомоги й адаптацію до певної соціальної системи); притулки, приватні будинки, у яких здійснюється догляд за перестарілими та інвалідами.

У молодіжному середовищі проводиться безпосередня робота за місцем проживання з метою реабілітації осіб із девіантною поведінкою. Соціальними службами надаються й такі послуги: допомога нянями на декілька годин на день, супровід дітей до школи, догляд за ними під час канікул, під час домашнього лікування. У професійній соціальній роботі в Норвегії її завдання виконують: соціальний працівник, який працює в міських державних службах, спрямованих на забезпечення соціального захисту; соціальний педагог, який професійно

працює з дітьми в різних дитячих і молодіжних інституціях; соціальний працівник, який спеціалізується на роботі з інвалідами²⁷².

У Данії соціальна робота має подібні загальні ознаки, що характеризують її здійснення в попередньо розглянутих країнах «загального добробуту». Вона також тісно пов'язана й зумовлюється соціальною політикою країни, спрямованою на реалізацію ідеї про гідний рівень життя для всіх груп населення. Закон «Про соціальні служби» (від 18 січня 2007 р.) має загальний характер, стосується різних аспектів роботи соціальних працівників. Значне місце в Законі відведено соціальній роботі з дітьми та молоддю, з-поміж інших у ньому здійснено розгляд таких питань: денний догляд дітей, спеціальна підтримка дітей та молоді; клубні та інші дозвіллієві можливості для старших підлітків та молоді; заходи для молоді 18 – 22 років; догляд дітей у приватному секторі (без державних субсидій) та ін.²⁷³.

Соціальна робота здійснюється органами влади на різних рівнях: загальнодержавному й місцевих. Вищий орган влади в соціальній сфері – Міністерство соціальних справ, яке визначає розподіл витрат, видає накази, директивні вказівки, здійснює планування, аналіз і фінансовий контроль за діяльністю соціальних служб. На місцях влада діє в 14 графствах і 275 округах, на які поділена Данія. Найважливіший орган місцевого управління – громада та її рада, яка обирається населенням певної громади. Громади відзначаються високим рівнем самостійності, вони використовують 2/3 державних коштів, значна частина яких витрачається на соціальну сферу. Громада може створювати дві або одну управлінські служби із соціальної роботи: у першому випадку – це служба зі справ дітей, молоді (включно зі шкільною освітою); у другому – у справах перестарілих та інвалідів.

Щодо денного догляду за дітьми зазначено, що муніципальна рада повинна забезпечити можливість денного догляду необхідній кількості дітей. Вона визначає об'єкти й обсяг роботи з денного догляду, включаючи загальне,

²⁷² Социальная работа за рубежом : учебн. пособ. / Е. С. Новак, Е. Г. Лозовская, М. А. Кузнецова / под. общ. ред. Е. С. Новак. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2001. – С. 36.

²⁷³ Consolidation Act on Social Services [Electronic resource]. – Mode of access: <http://english.sim.dk /media/963363/ consolidation-act-on-social-services.pdf>. – Title from the screen.

профілактичне й підтримуюче спрямування заходів, які призначені для дітей, котрі мають порушення фізичного та інтелектуального розвитку, потребу в допомозі через інші проблеми здоров'я. Послуги з денного догляду передбачають здійснення комплексу взаємопов'язаних завдань: розвиток уяви, творчості, мовних навичок, створення необхідних умов для гри та навчання, занять фізичними вправами, соціалізації дітей та пізнання ними довкілля, розуміння демократії, забезпечення інтеграції до неї та солідарності з данським суспільством, засвоєння дітьми культурних цінностей, залучення до спілкування з природою тощо. Послуги денного догляду можуть надаватися не лише установами місцевого муніципалітету, але й приватними закладами, діяльність яких контролюється з боку місцевих органів. Для дітей з особливими потребами муніципалітети надають послуги денної опіки в спеціальних установах, якщо їм не забезпечується необхідна якість у звичайних муніципальних чи приватних закладах.

Закон покладає на муніципальні ради (комітети) відповідальність за організацію і функціонування соціально-педагогічних дозвіллевих закладів (клубів та інших) для старших дітей та молодих осіб. Муніципальна рада визначає діяльність клубів та інших соціально-педагогічних закладів з організації дозвілля як інтегративної складової загальної системи дозвілля, профілактичних і підтримуючих заходів, що запроваджуються на користь дітей та молоді.

Соціальна робота в країні проводиться кваліфікованими фахівцями: соціальними працівниками та соціальними педагогами, про що стверджується у міжнародному дослідженні, проведеному викладачами одного з лондонських університетів, які вивчали європейські перспективи соціальної роботи на прикладі деяких європейських країн, зокрема Данії. Ними збиралася й аналізувалася інформація, що стосувалася різних питань соціальної роботи, водночас особлива увага приділялася роботі з дітьми та сім'ями. Соціальні працівники в Данії відповідають за розв'язання проблемних питань різного характеру та змісту, питань планування, організації, управління, контролю тощо. Соціальні педагоги

залучаються до безпосередньої роботи з дітьми та сім'ями, часто практикують змішані команди соціальних працівників і соціальних педагогів.

У соціальній роботі в Данії в останні десятиліття зростає участь волонтерів. Міністерство соціальних справ активно співпрацює і фінансує добровільні соціальні агентства. Ця співпраця дає позитивні результати у різних напрямках²⁷⁴. Так, чимало позитивного містить у собі такий напрям соціальної роботи в Данії, як організація працевлаштування, подолання безробіття, робота з безробітними та маргінальними верствами населення, що, безумовно, тісно пов'язано з характером соціальної політики в цій країні, якою забезпечується дієва координація роботи служб зайнятості й соціальної допомоги. Систему соціальної допомоги Данії останнім часом часто називають зразковою через досягнення балансу і гнучкості в розв'язанні проблем зайнятості та охоплення населення соціальним захистом, спільну ефективну організацію роботи служб соціальної допомоги та зайнятості.

Велика увага в Данії приділяється консультаційній роботі з молоддю щодо загальноосвітніх і професійних питань. З цією метою у 2003 р. Парламент Данії затвердив новий акт із надання консультаційної допомоги молоді з питань прийняття нею реалістичних рішень щодо можливостей навчання та здійснення трудової кар'єри²⁷⁵. Відповідно до цього документа, було засновано два нових типи консультативних центрів: 46 молодіжних, завдання яких – надання консультацій-рекомендацій у зв'язку з переходом від обов'язкового шкільного навчання до програм молодіжної освіти; 7 – регіональних, які займаються питаннями вищої освіти. Консультанти зобов'язані проводити різні заходи в школах, бібліотеках, в інших місцях, де збирається молодь. До форм співпраці консультантів із молоддю належать проведення діалогів, «зустрічей у кафе», видання журналів, організація творчих майстерень, виставок, ярмарок, групових та індивідуальних консультацій тощо. Діє національний консультаційний портал «Путівник з освіти», який вміщує інформацію про всі рівні освітніх програм і

²⁷⁴ Ламбаева И. А. Социальная работа за рубежом : учеб. пособ. / И. А. Ламабаева. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2000. – С. 59.

²⁷⁵ Хаардер Б. Молодежная политика в Дании / Б. Хаардер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Forum21/Issue_No11/N11_YP_Denmark_ru.pdf. – Загл. с экрана.

програм професійного навчання, заняття/професії, ринок праці, питання та можливості для отримання освіти за кордоном. Він також містить адресу електронної пошти для скерування запитів; можливість розроблення інтерактивного індивідуального навчального плану; консультаційні засоби, що ґрунтуються на використанні Інтернету і які полегшують вибір освітньої траєкторії; відповідні посилання стосовно занять та кар'єри тощо²⁷⁶. У 2002 р. Міністерство зі справ біженців, іммігрантів та інтеграції Данії розпочало кампанію «Нам потрібні всі молоді люди» («Brug for alle»), яка триває до цього часу. Одна з головних цілей цієї кампанії полягає у покращенні доступу та якості інформації для молодих людей, які не мають данського етнічного походження, про освіту та робочі місця – і, у такий спосіб – підвищення обізнаності цих людей про різноманітні можливості, що надаються системою освіти Данії та потреби ринку праці. У країні ефективно діє Рада з питань добродійної соціальної роботи (урядова консультативна Рада). Вона консулює міністра соціального забезпечення Данії й Парламент країни з питань розвитку й можливостей у сфері добродійної соціальної роботи. Чимала увага в соціальній роботі приділяється профілактиці та подоланню серед молоді правопорушень, наркоманії, маргіналізації. Водночас здійснюється тісна взаємодія між соціальною владою, соціальними працівниками, школою, поліцією. Міністерство соціального забезпечення сприяє здійсненню необхідної діяльності через законодавство та організацію науково-дослідницьких груп із розроблення і реалізації заходів з профілактики і подолання маргіналізації²⁷⁷.

Важливою складовою соціальної роботи в Данії, Норвегії і Швеції є організація діяльності сімейних центрів, різні аспекти якої розкривають В. Бонг (V. Bong), Т. Йоханссон (T. Johansson) (Швеція), А. Тхурхауг (A. Thythaug) (Норвегія) у праці «Сімейні центри й сімейна політика в Північних країнах» (Family centre and family policy in the Nordic countries)²⁷⁸. Автори дослідження – активні учасники створення мережі сімейних центрів та обґрунтування їхньої

²⁷⁶ Там само.

²⁷⁷ Там само.

²⁷⁸ Family centre in Nordic countries – a meeting point for children and families / A. Thythaug, F. Adolfsen, J. Ahnquist. – Copenhagen : Nordic Council Ministers, 2012. – 122 p.

діяльності. У сучасній Швеції діє понад 100 сформованих центрів, у яких інтегровано забезпечуються всі послуги з догляду та захисту здоров'я дітей, соціального супроводу та соціального консультування. Сімейні центри зорієнтовані на всіх майбутніх і молодих батьків та їхніх дітей віком до 5 років, а не лише на найбільш уразливих. Розвиток сімейних центрів у Швеції, а потім і в інших Скандинавських країнах, характеризувався певними особливостями виникнення та стабілізації, на що впливала низка чинників. Виникнення установ відбулося у Швеції у 70-их роках ХХ ст., у 1979 р. Парламент Швеції прийняв резолюцію, в якій акцентувалася увага на питаннях батьківства (йдеться про майбутніх і молодих батьків). Ця державна ініціатива дала поштовх і заклала фундамент для створення і поширення сімейних центрів. У 1990 р. Швеція ратифікувала Конвенцію «Про права дитини». З майбутніми та молодими батьками почали працювати не окремі професіонали, а цілі групи, об'єднані єдиною метою, створювалися курси для батьків, ясла, дитячі клініки здоров'я. Виникла потреба залучити соціальних працівників до роботи з дітьми та їхніми батьками, зробити їх доступними всім батькам малих дітей. Чимало соціальних працівників перейшли в цей період зі службових офісів у центри. Ця форма співпраці професіоналів одержала назву «Гетеборзька модель» (за назвою одного з перших міст, де почав діяти сімейний центр, що згодом став попередником сучасних центрів цього типу). Щодення спільна праця медичних працівників, вихователів дитячих ясел, соціальних працівників забезпечила позитивні результати в роботі з дітьми та їхніми батьками, підвищила рівень умінь працівників, стимулювала їх до налагодження зв'язків із менеджерами, тими, хто приймає рішення щодо цієї сфери діяльності. Місце для зустрічей та об'єднаної спільної роботи дістало назву «Сімейний центр», до завдань якого входить: надати територіально місця для співпраці й зустрічей; посилити соціальні мережі навколо дітей та їхніх батьків; визначити методи роботи, у яких діти та батьки можуть брати участь; надати підтримку; діяти як центр надання знань та інформації; забезпечувати якісне обслуговування тощо. За період з 1997 р. до 2010 р. кількість сімейних центрів зросла з 35 до 130. Нині питання роботи

Центрів не втратили своєї актуальності, а навпаки, набули поглиблення, зокрема, у науковому контексті. У 2005 р. «Шведська асоціація поширення центрів сім'ї» святкувала десятиріччя свого функціонування, провівши в Стенангсанді конференцію «Північний центр сім'ї». Понад 600 делегатів конференції впродовж чотирьох днів роботи мали можливість відвідати лекції, курси, семінари, тренінги, взяти участь у різнопрофільних робочих групах.

У 2007 р. Північна Рада Міністрів профінансувала Північну конференцію науковців-дослідників у Північній школі громадського здоров'я м. Гетеборг. Після проведених цих конференцій представники влади, міністерств посилили увагу до діяльності центрів. Це стосувалося й діяльності науковців, зокрема, у 2005, 2009, 2010 рр. було захищено три дисертації з проблем організації й управління діяльністю центрів сім'ї²⁷⁹.

У Норвегії популярними й ефективними стали сімейні будинки – міждисциплінарні, муніципальні (комунальні) служби охорони здоров'я дітей, молоді та їхніх сімей. Вони пропонують послуги, які стосуються інтелектуального та фізичного розвитку молодого покоління. Так, упродовж 2002 – 2004 рр. регіональний Центр дитячого та молодіжного інтелектуального здоров'я й дитячого добробуту при університеті м. Тромсе за дорученням норвезьких керівників у сфері охорони здоров'я здійснював національне пілотне дослідження діяльності центрів сім'ї (сімейних будинків). Робота здійснювалась у вигляді проекту, які спирався на шведську модель центрів сім'ї, але з адаптацією до норвезьких умов. Цей проект був внесений до Національного плану консультативного догляду за інтелектуальним здоров'ям, який реалізовувався впродовж 1999-2008 рр. Норвезькі представники влади рекомендували муніципалітетам організувати послуги своїх соціальних служб відповідно до моделі сімейних будинків, які покликані об'єднати, скоординувати послуги, що стосуються комплексу потреб дітей, молоді та сімей, створити зручну модель для організації співпраці при розв'язанні проблем цієї групи. Здійснення завдань сімейних будинків щодо поліпшення умов для розвитку дітей і молоді

²⁷⁹ Esping-Andersen G. After the Golden Age: The Future of Welfare States in the new Global Order / G. Esping-Andersen. – UNRISD, Occasional Paper. – № 7. – P. 29.

передбачається через такі заходи, як: виявлення на ранньому етапі розвитку дитини фізичних та інтелектуальних проблем, які стосуються дитини та її сім'ї; надання необхідної підтримки; допомога батькам у виконанні ними батьківських завдань; розвиток комунікації й методів спільної роботи з дітьми та батьками; реалізація необхідних, скоординованих і міждисциплінарних послуг для клієнтів; влаштування місць для зустрічей та роботи в тих регіонах, де проживають клієнти; поширення різнобічної інформації²⁸⁰.

Треба зазначити, що існують і певні особливості організації роботи центрів денного догляду за дітьми в Данії. У матеріалах Данської національної федерації педагогів раннього дитинства і вихователів молоді зазначається, що ці центри охоплюють денні ясла (вік 0 – 3 роки), дитячі садки (2 – 5 років) та центри денного догляду для вікової групи до 10 років і позашкільні центри для дітей цієї ж вікової категорії. Вони розглядаються як місця, де діти мають можливість за власними інтересами і вибором інтегруватися в дитяче життя. Діти залучаються до різних видів діяльності, що відрізняються від шкільних за тривалістю, рівнем привабливості, можливістю проявити дітям ініціативу тощо. Перебування дітей у центрах денного догляду розглядається в Данії як піклування про емоційний, фізичний, когнітивний розвиток дітей. У процесі діяльності і формування вони здобувають знання, у них розвиваються вміння вивчати світ, досліджувати й розуміти його, обирати життєві цінності, діяти згідно з етичними нормами суспільства, у якому вони живуть. Фахівці, які працюють у центрах, виступають у різних ролях: як вихователі дошкільних закладів, працівники-організатори ігрової діяльності, інструктори з дозвілля тощо. У діяльності педагогів таких центрів реалізується, існуючий у наукових колах Данії, погляд на педагогічну професію як таку, що спрямована на різнобічний розвиток, навчання і формування дітей, молоді та дорослих. Наголосимо, що в Данії, як у «державі загального добробуту», сфері догляду за дітьми приділяється велика увага. У країні створена відповідна цілісна система денного догляду: 95% усіх дітей 3-5 років відвідують дитсадок; 80% дітей віком 1-3 роки – ясла; 80% дітей 6-10 років біля 5-ти

²⁸⁰ Family centre and family policy in the Nordic countries. – Copenhagen : NORDEN, 2012. – 120 p. – С. 59.

годин можуть щоденно перебувати в центрах денного догляду після завершення навчання в школі²⁸¹.

У документах Національної Федерації роз'яснюється, що щоденно 60 000 педагогів створює безпечне, привабливе, веселе середовище для дітей, у якому здійснюється догляд, який супроводжується переживаннями, інтересом до життя, набуттям нових знань, формуванням переконань на власному досвіді. Це вимагає від фахівців теоретичного і практичного знання дитячого розвитку, особливостей організації ігрової діяльності, питань формування дружби, подолання конфліктів, забезпечення емоційного контакту й соціальної взаємодії в діяльності педагога та дітей, вияву почуття любові до вихованців, урахування дитячих потреб, інтересів дітей, розуміння їхніх проблем, уміння слухати, спільно обговорювати питання тощо²⁸²

Рівень забезпечення соціальної сфери досліджуваних країн професійно підготовленими фахівцями (у порівнянні з іншими країнами Європи) ілюструють наступні дані. Так, на одного соціального працівника в Данії припадає 95 жителів країни, Швеції – 150, Норвегії – 158, а у Франції – майже 300, Литві – 425, Болгарії – 1 086, в Австрії – 1 187, Італії – 1621, в Ірландії – 1700, Німеччині – 2 733, Румунії – 5 111, у Сербії – 5 333²⁸³.

Отже, у Скандинавських країнах, зокрема, у Данії, Норвегії, Швеції соціальна робота в сучасних умовах досягла високого рівня ефективності. Вона охоплює дітей, молодь, доросле населення, надаючи їм у спеціально організованих закладах послуги різного характеру, задовольняючи матеріальні та духовні потреби. Рівень забезпеченості соціальними працівниками в цих країнах є найвищим серед інших європейських держав. Існує розгалужена, потужна мережа спеціальних служб соціальної роботи, у яких творчо працюють фахівці, реалізуючи комплекс важливих соціальних завдань надаючи допомогу різним категоріям громадян.

²⁸¹ Family centre and family policy in the Nordic countries. – Copenhagen : NORDEN, 2012. – 120 p. – P. 72.

²⁸² Education – from Kindergarten to Adult Education. – Oslo: Norwegian Ministry of Education and Research, 2009. – 28 p.

²⁸³ Nordic Statistical Yearbook 2014. – Norden, 2014. – 178 p.